

Jan Hybel

Katedra Ekonomii i Polityki Gospodarczej SGGW

Rozmiary bezrobocia jawnego i ukrytego na wsi oraz sposoby jego ograniczenia

Wprowadzenie

Polska znajduje się nadal wśród krajów o najwyższej stopie bezrobocia, prawie dwukrotnie wyższej niż średnio w krajach OECD. W grudniu 1995 r. w Polsce wynosiła ona 14,9%. Wyższą stopę bezrobocia miały takie kraje, jak: Jugosławia (25,0%), Hiszpania (22,7%) i Finlandia (16,9%).

Przedmiot opracowania stanowi analiza i ocena skali bezrobocia jawnego i ukrytego na wsi oraz sposobów jego ograniczenia.

Bezrobocie w Polsce ma charakter nie tylko miejski, ale także dotyczy w dużym stopniu również mieszkańców wsi. Według badań przeprowadzonych przez GUS, liczba bezrobotnych zarejestrowanych na wsi wzrosła z 708 tys. osób w 1992 r. do 1126 tys. osób w grudniu 1995 r., podczas gdy w analogicznym okresie w mieście zmalała odpowiednio z 1686 tys. do 1502 tys. osób. Z przedstawionych powyżej liczb wynika, że zwiększenie bezrobocia w Polsce było w latach 1992–1995 wynikiem przede wszystkim wzrostu liczby bezrobotnych na wsi.

W końcu grudnia 1995 r. liczba zarejestrowanych bezrobotnych na wsi i w mieście wyniosła 2628 tys. osób, czyli była wyższa o 9,8% w porównaniu z rokiem 1992. Populacja bezrobotnych na wsi zmniejszyła się w porównaniu do 1994 r. o 31,4 tys. osób. Bezrobotni zamieszkali na wsi stanowili 42,9% ogółu bezrobotnych. W 1995 r. wśród bezrobotnych na wsi kobiety stanowiły 51,0%.

W omawianym roku napływ do bezrobocia na wsi wynosił 932,4 tys. osób, co stanowi 39,3% ogółu nowo zarejestrowanych bezrobotnych, natomiast odpływ odpowiednio 963,8 tys. osób i 37,4%.

Największy wzrost bezrobocia rejestrowanego na wsi miał miejsce w woj. krośnieńskim, radomskim i zamojskim, natomiast spadek w woj. siedleckim, piłskim i płońskim.

Bezrobocie rejestrowane dotyczy głównie ludności nierolniczej mieszkającej na wsi, natomiast w małym stopniu gospodarstw chłopskich.

W IV kwartale 1995 r. bezrobotni zarejestrowani posiadający gospodarstwa rolne stanowili 45,2 tys. osób, czyli 4% ogółu bezrobotnych na wsi.

Charakterystyka badanych gmin

Ze względu na brak szczegółowych badań bezrobocia na wsi, a zwłaszcza danych o bezrobociu ukrytym w gospodarstwach chłopskich, zostały przeprowadzone w 1995 r. badania w 3 różnych gminach. Zastosowano dobór celowy gmin uwzględniając następujące kryteria: rolniczy charakter gminy, położenie w strefie podmiejskiej i w strefie wiejskiej oddalanej, stan infrastruktury wsi, poziom intensywności produkcji rolniczej, wielkość gospodarstw oraz skalę bezrobocia na wsi.

Badaniem objęto następujące gminy:

– Starogard Gdański, woj. gdańskie – gminę tę charakteryzują: struktura obszarowa gospodarstw zbliżona do przeciętnej w kraju, wysoki poziom produkcji rolnej oraz duży udział ziemi po byłych PGR i RSP;

– Sokoły, woj. łomżyńskie – gmina ta spełnia warunki wiejskiej strefy oddalanej;

– Michałowice, woj. warszawskie – gmina ta posiada rozdrobnione rolnictwo, duży udział warzyw, duży odsetek ludności pracującej poza gospodarstwem oraz położenie w zasięgu aglomeracji warszawskiej.

Ogólną charakterystykę badanych gmin zawiera tabela 1.

Wywiad ankietowy w postaci „Karty wsi” przeprowadzono z pomocą sołtysów oraz pracowników urzędów gminnych we wszystkich wsiach badanych gmin. Łącznie zebrano ankiety z 87 wsi, w tym 48 – w gminie Sokoły, 27 – w Starogardzie Gdańskim i 12 – w Michałowicach.

Tabela 1.

Ogólna charakterystyka badanych gmin

Wyszczególnienie	Badane gminy		
	Starogard Gdański	Sokoły	Michałowice
Liczba wsi	27	49	12
Liczba gospodarstw	843	1 207	407
Powierzchnia UR na:			
gospodarstwo w ha	9,5	8,9	4,5
1 mieszkańca w ha	2,4	2,1	1,2
Udział gospodarstw			
do 5 ha UR w %	32,1	24,3	81,8
pow. 10 ha w %	44,2	48,0	0,5
Udział zbóż w strukturze zasiewów w %	71,2	63,9	27,4
Pogłowie zwierząt w SD na 100 ha UR	81	90	5
Liczba mieszkańców wsi	10 573	6 465	1 167
Liczba osób zamieszkałych w indywidualnych gospodarstwach rolnych	3 342	5 032	1 504

Dodatkowym uzupełnieniem danych o bezrobociu było przeprowadzenie wywiadu kierowanego ze 174 bezrobotnymi w gminie Sokoły.

Dane liczbowe zestawione w opracowaniu w postaci tabel pochodzą z badań własnych.

Analiza bezrobocia rejestrowanego na wsi

W badanych województwach, podobnie jak w skali całego kraju, malała stopa bezrobocia: w woj. gdańskim z 15,5% w 1993 r. do 13,8% w 1995 r., w woj. łomżyńskim odpowiednio z 18,6 do 15,1% i warszawskim z 7,6 do 5,5%.

Wyniki badań w gminach wskazują, że na wsi największe bezrobocie panuje wśród osób w młodszym wieku (tab. 2).

W gminie Sokoły prawie co druga osoba bezrobotna nie przekroczyła 25 roku życia. Tak młody wiek bezrobotnych ma zarówno pozytywne, jak i negatywne skutki. Pozytywne wiążą się z łatwiejszym przystosowaniem do zmiany zawodu i miejsca zamieszkania i większą szansą znalezienia pracy. Do negatywnych można zaliczyć trudności z realizacją aspiracji zawodowych, bowiem w tej grupie dominują absolwenci różnych rodzajów szkół. W pozostałych gminach występuje także duży odsetek bezrobotnych w wieku średnim. Dopiero w wieku niemobilnym (powyżej 45 lat) liczba bezrobotnych radykalnie maleje, z wyjątkiem gminy Michałowice, w której odsetek takich osób przekracza 25%.

Tabela 2.

Struktura bezrobotnych na wsi według wieku i wykształcenia (w %)

Wyszczególnienie	Badane gminy		
	Starogard Gdański	Sokoły	Michałowice
Liczba bezrobotnych (ogółem =100)	435	347	286
Wg wieku:			
15 – 24 lat	33,4	48,1	26,8
25 – 34	30,9	23,0	21,6
35 – 44	28,3	18,4	26,5
45 – 54	6,6	8,4	18,6
55 i więcej	0,8	2,1	6,5
Wg wykształcenia	100,0	100,0	100,0
Wyższe	0,6	2,0	3,8
Policealne i średnie zawodowe	15,3	24,2	27,8
Średnie ogólne	2,0	4,0	6,9
Zasadnicze zawodowe	40,3	41,8	27,8
Podstawowe	41,8	28,0	33,7

Bezrobocie osób powyżej 45 roku życia rodzi problemy społeczne i psychologiczne (trudniejsze jest przekwalifikowanie, zmiana miejsca zamieszkania oraz utrzymanie rodziny).

O sytuacji i szansach bezrobotnych na rynku pracy decyduje w dużym stopniu poziom wykształcenia.

Najmniej liczną grupę bezrobotnych stanowią osoby z wykształceniem wyższym, natomiast najliczniejszą grupę tworzą bezrobotni z wykształceniem zasadniczym i podstawowym. Gmina Starogard Gdański jest w najtrudniejszej sytuacji, ponieważ bezrobotni z wykształceniem podstawowym i zasadniczym stanowią powyżej 82% ogółu bezrobotnych. Mają oni zatem mniejsze szanse na znalezienie pracy.

W badanych gminach bezrobocie na wsi charakteryzuje się także niskim odsetkiem osób posiadających wykształcenie średnie ogólne.

Istotnym uzupełnieniem charakterystyki bezrobocia na wsi jest poznanie przeszłości zawodowej bezrobotnych.

Z danych tabeli 3 wynika, że przeciętnie ponad 75% ogółu bezrobotnych to osoby uprzednio pracujące, zarówno w sektorze publicznym, jak i prywatnym. Pozostałe 25% to osoby niepracujące, których najwięcej jest w gminie Sokoły, a najmniej w Starogardzie Gdańskim

Osoby wkraczające na rynek pracy po raz pierwszy są w trudnej sytuacji, ponieważ brak doświadczenia zawodowego bardzo utrudnia znalezienie pracy.

Z powyższego zestawienia wynika, że w gminie Sokoły dominują bezrobotni bez stażu pracy i ze stażem do 5 lat, w pozostałych gminach wśród bezrobotnych przeważają osoby ze stażem powyżej 10 lat.

Ze względu na okres poszukiwania pracy można wyróżnić bezrobocie krótkookresowe (do 3 miesięcy), średniookresowe (3–12 miesięcy) i długookresowe (powyżej 1 roku).

Tabela 3.

Bezrobotni na wsi z podziałem na uprzednio pracujących i niepracujących

Wyszczególnienie	Badane gminy		
	Starogard Gdański	Sokoły	Michałowice
Bezrobotni – ogółem	435	347	291
w tym: kobiety w %	47,5	38,1	53,9
I. Poprzednio pracujący w %	86,0	61,7	78,7
a) w sektorze publicznym	51,2	31,4	37,8
b) w sektorze prywatnym	34,8	30,3	40,9
Osoby zwolnione przez zakłady pracy w %	12,9	5,2	10,3
II. Osoby niepracujące w %	14,0	38,3	21,3
w tym: absolwenci	5,2	13,5	11,3

W gminie typowo rolniczej jaką są Sokoły bezrobocie ma charakter długotrwały, natomiast w pozostałych gminach – średniookresowy (tab. 4).

Bezrobociem długotrwałym na wsi najbardziej dotknięte są osoby w wieku produkcyjnym niemobilnym.

Następną cechą, która również charakteryzuje pochodzenie bezrobotnych jest dział gospodarki narodowej (tab. 5).

Większość bezrobotnych wywodzi się z działów sfery produkcji materialnej. Przeciętnie w skali kraju najwięcej bezrobotnych na wsi pracowało wcześniej w przemyśle, następnie w rolnictwie i handlu. W badanych gminach struktura bezrobotnych jest zróżnicowana, natomiast kolejność poszczególnych działów jest podobna, z wyjątkiem drugiego miejsca, które zajmuje handel (rolnictwo jest trzecie).

Tabela 4.

Struktura bezrobocia na wsi według stażu pracy i czasu pozostawania bez pracy

Wyszczególnienie	Badane gminy		
	Starogard Gdański	Sokoły	Michałowice
Staż pracy			
do 5 lat	21,3	24,8	18,6
6 – 10	17,7	14,4	12,4
10 – 20	33,5	14,4	25,8
21 i więcej	13,5	8,1	22,0
bez stażu	14,0	38,3	21,2
Okres poszukiwania pracy			
do 3 miesięcy	21,9	23,8	24,0
4 – 6	20,3	16,5	16,6
7 – 12	23,0	19,1	26,2
pow. 12	34,8	40,1	33,2

Tabela 5.

Struktura bezrobotnych według działu gospodarki narodowej ostatniego miejsca pracy w %

Wyszczególnienie	Polska	Badane gminy		
		Starogard Gdański	Sokoły	Michałowice
Przemysł	30,8	32,8	30,8	23,8
Budownictwo	12,9	10,9	13,1	8,8
Rolnictwo	17,1	17,6	11,2	11,1
Transport	4,0	3,5	4,2	2,6
Handel	13,7	12,7	15,4	20,3
Edukacja	2,1	3,1	4,7	4,8
Ochrona zdrowia	3,2	2,3	1,9	2,2
Administracja	6,4	7,0	7,5	2,2
Pozostałe działy	9,8	10,1	11,2	24,2

Udział bezrobotnych pracujących w handlu i oświacie był wyższy w badanych gminach niż w średnio w kraju.

Istotnym uzupełnieniem charakterystyki bezrobotnych może być poznanie ich przeszłości zawodowej. Biorąc to pod uwagę zbiorowość bezrobotnych została podzielona na cztery kategorie:

- bezrobotni, którzy stracili pracę;
- bezrobotni, którzy zrezygnowali z pracy;
- bezrobotni, którzy powracają na rynek pracy po przerwie;
- bezrobotni, którzy chcą podjąć pierwszą w życiu pracę.

Tabela 6.
Kategorie bezrobotnych według przeszłości zawodowej

Kategoria bezrobotnych	Badane gminy		
	Starogard Gdański	Sokoły	Michałowice
Ogółem	100,0	100,0	100,0
Stracili pracę	65,2	47,2	51,0
Zrezygnowali z pracy	4,6	3,7	8,5
Powracają po przerwie	16,2	10,8	19,2
Podejmują pierwszą pracę	14,0	38,3	21,3

Z przedstawionych w tabeli 6 danych wynika, że największą grupę stanowią osoby, które straciły pracę, natomiast najmniejszą osoby, które same zrezygnowały z pracy. Drugą co do wielkości grupą są osoby podejmujące pierwszą pracę. Wyższy o 6% odsetek takich osób na wsi w porównaniu z miastem wskazuje, że bezrobotni ze wsi mają większe trudności w znalezieniu pracy.

Próba oszacowania bezrobocia ukrytego w gospodarstwach rolnych

Ocena rozmiarów bezrobocia ukrytego w rolnictwie jest zadaniem niezwykle trudnym, gdyż konieczne jest zastosowanie odpowiednich kryteriów kwalifikowania osób pracujących jako zbędne i od tych kryteriów zależy rezultat szacunku.

O bezrobociu ukrytym w rolnictwie chłopskim można mówić w dwóch przypadkach:

- 1) gdy dotyczy ludności formalnie biernej zawodowo, która nie ma szans na znalezienie pracy;
- 2) gdy dotyczy osób, które w gospodarstwie nie są w pełni zatrudnione, wykonują z braku innych zajęć prace pomocnicze i zajęcia dorywcze.

Zjawisko bezrobocia ukrytego jest ściśle związane ze specyfiką pracy w rolnictwie chłopskim. Istniało ono na dużą skalę w okresie międzywojennym i nieco mniejszą po II wojnie światowej.

Od roku 1990 obserwuje się wzrost bezrobocia ukrytego w rolnictwie, głównie na skutek:

- ograniczonych możliwości odpływu siły roboczej z gospodarstw rolnych do działów pozarolniczych,
- zwolnień z pracy ludności dwuzawodowej,
- redukcji zatrudnienia w wyniku przekształceń własnościowych,
- powrotu na wieś absolwentów różnego typu szkół.

Według danych spisu rolnego, w całym kraju było 410 130 osób w wieku 15 lat i więcej, które straciły pracę poza swoim gospodarstwem z powodu ograniczenia zatrudnienia lub likwidacji zakładu pracy w latach 1990–1994.

W badanych gminach do ustalenia bezrobocia utajonego zastosowano metodę normatywów pracy. Nakłady pracy w poszczególnych gminach, a w ślad za tym jej nadwyżki zostały opracowane w trzech wariantach.

I – wariant własny przyjmuje normatywy publikowane w literaturze, skorygowane na podstawie rozmów z doświadczonymi ogrodnikami i rolnikami oraz normatywny czas pracy w roku pełnozatrudnionego w gospodarstwach indywidualnych w wysokości 2200 godzin.

II – wariant – bazuje na wynikach badań prowadzonych przez IERiGŻ w 344 gospodarstwach indywidualnych objętych rachunkiem kosztów. Zatem przyjęto za IERiGŻ średni nakład pracy na 1 ha UR w wysokości 324 godzin (łącznie z pracą najemną). Przy ustalaniu nakładów pracy w poszczególnych gminach wykorzystano wskaźnik 324 i liczbę ha UR oraz normatywny okres pracy w wysokości 2200 godzin pracy – pełnozatrudnionego.

III – wariant – oparty jest na normatywach pracy ustalonych przez IUNG dla gospodarstw prowadzących produkcję roślinną i zwierzęcą oraz produkcję ogrodniczą przeciętną dla kraju. Ponieważ strukturę zasiewów w gminie Michałowice charakteryzuje duży udział produkcji ogrodniczej, a Sokoły wysoka obsada bydła, uznaliśmy za celowe uzupełnienie w naszym rachunku produkcji ogrodniczej. IUNG przyjmuje normatywny czas pracy pełnozatrudnionego w wysokości 1920 godzin pracy rocznie i tym różni się on od I i II wariantu.

Zarówno w I. jak i w II. wariantcie nakłady pracy obliczono wykorzystując w tym celu powierzchnie zasiewów i pogłowie zwierząt oraz przyjęte normatywy pracy. Wielkość normatywów w przeliczeniu na 1 ha UR podano w tabeli 7.

Zasoby pracy ustalono przyjmując za podstawę osoby w wieku produkcyjnym oraz przeliczając ludność na osoby pełnozatrudnione.

Zasoby pracy w gospodarstwach indywidualnych były ogółem najwyższe w gminie Sokoły, następnie w Starogardzie Gdańskim i Michałowicach. Zasoby te w przeliczeniu na 1 gospodarstwo kształtowały się następująco: w Starogardzie 2,2

*bezrobocie***Tabela 7.**

Nakłady pracy na 1 ha UR w godz.

Gmina	Warianty		
	I	II	III
Starogard Gdański	346	324	308
Sokoły	381	324	328
Michałowice	702	324	674

osoby pełnozatrudnione, w Sokołach – 2,4 w Michałowicach 2,3. W przeliczeniu na 100 ha UR największe zasoby pracy w gospodarstwach indywidualnych występowały w gminie Michałowice – 50,3 osoby. W Sokołach wynosiła 27,4 a w Starogardzie Gdańskim 23,0. Duży potencjał pracy w gminie Michałowice jest wynikiem rozdrobnienia gospodarstw i wysokiego udziału produkcji ogrodniczej. W tej gminie udział gospodarstw do 5 ha UR wynosi prawie 82%, a średnia wielkość gospodarstwa jest o połowę mniejsza niż w pozostałych gminach.

Nadwyżki siły roboczej w gospodarstwach indywidualnych w przeliczeniu na osoby pełnozatrudnione wahały się w Starogardzie Gdańskim od 564 do 670 osób, w Sokołach od 1090 do 1365 osób i w Michałowicach od 281 do 657 osób (tab. 8).

Tabela 8.

Nadwyżka siły roboczej i jej zagospodarowanie w indywidualnych gospodarstwach rolnych

Gmina		Nadwyżka siły roboczej (liczba osób)			Pracujący ¹ poza ind. gosp. roln.	Bezrobotni zarejestrowani	Bezrobocie ukryte (liczba osób)		
		1	2	3			1	2	3
		a	577	659			553		
Starogard Gdański	b	588	670	564	336	100	152	234	128
	a	945	1 220	969			523	798	547
Sokoły	b	1 090	1 365	1 114	311	111	668	943	692
	a	346	663	287			91	408	32
Michałowice	b	340	657	281	227	28	85	402	26

¹Uwzględniono pracujących stale i sezonowo

a – osoby w wieku produkcyjnym

b – osoby pełnozatrudnione

1 – wariant własny

2 – wariant IERiGŻ

3 – wariant IUNG

bezrobocie ukryte

Nadwyżki te dla I i III wariantu wynosiły w przeliczeniu na gospodarstwo odpowiednio:

- I wariant – Starogard Gdański – 0,7,
– Sokoły – 0,9,
– Michałowice – 0,8;
- III wariant – Starogard Gdański – 0,6,
– Sokoły – 1,1,
– Michałowice – 0,7.

Nadwyżki pracy w stosunku do zasobów pracy w ujęciu procentowym wynosiły odpowiednio:

	I wariant	III wariant
1. Starogard Gdański	31%	30%
2. Sokoły	34%	35%
3. Michałowice	37%	31%.

Bezrobocie ukryte w badanych gminach stanowi różnicę między nadwyżką siły roboczej a liczbą pracujących poza gospodarstwem oraz liczbą bezrobotnych zarejestrowanych z gospodarstw indywidualnych. W zależności od metody liczenia jest ono zróżnicowane, zarówno w przeliczeniu na osoby w wieku produkcyjnym, jak i osoby pełnozatrudnione.

Najwyższe bezrobocie ukryte występuje w gminie Sokoły i waha się od 668 do 943 osób pełnozatrudnionych (tab. 8).

Bezrobocie ukryte w stosunku do zasobów pracy wynosiło w wariantach własnym – 22,7%, IERiGŻ – 32,0 i IUNG – 23,5%.

Znacznie mniejsze bezrobocie ukryte występuje w gminie Starogard Gdański: które waha się w zależności od wariantu liczenia od 128 do 234 osób pełnozatrudnionych i stanowi w stosunku do zasobów pracy ogółem odpowiednio 8,2%, 12,6% i 6,9%.

Najniższe bezrobocie ukryte zanotowano w gminie Michałowice. Na terenie tej gminy w okresie nasilonych prac występuje niedobór siły roboczej.

Przyjmując dane wariantu I za najbardziej wiarygodne, możemy określić stopę bezrobocia (zarówno rejestrowanego, jak i ukrytego) na poziomie 26,4% w gminie Sokoły, w Starogardzie Gdańskim – 13,6%, a w Michałowicach – 12,2%.

Z porównania liczby bezrobotnych ogółem z liczbą gospodarstw wynika, że gospodarstw utrzymujących co najmniej jedną osobę bezrobotną było w Sokołach 64,5%, w Starogardzie Gdańskim – 29,9%, a w Michałowicach – 27,7%.

Wysokie bezrobocie w gminie Sokoły wynika głównie z braku możliwości zatrudnienia poza gospodarstwem rolnym, jest bowiem to typowa gmina rolnicza, nie posiadająca rozwiniętego przemysłu i dużego ośrodka miejskiego, stwarzającego miejsca pracy.

Aby rozpoznać szczegółowiej bezrobocie, została przeprowadzona ankieta wśród 174 bezrobotnych z terenu gminy Sokoły w woj. łomżyńskim.

50% odpowiadających stwierdziło, że stracili pracę na skutek likwidacji zakładu pracy bądź zwolnienia. Na kolejnych miejscach wskazywano takie przyczyny, jak niemożność znalezienia pracy (19,0%) i niezadawalające warunki pracy (5,2%).

Wśród ankietowanych tylko nieliczni bezrobotni sami rezygnowali z pracy bądź zdecydowali o jej podejmowaniu.

Najczęściej wymienianymi zawodami, w których ankietowani chcieliby znaleźć zatrudnienie, były: sprzedawca, kierowca, krawiec, stolarz i mechanik.

Prawie 30% bezrobotnych przewiduje możliwość zmiany miejsca zamieszkania, ponad 45% gotowych jest do zmiany zawodu bądź kwalifikacji, natomiast 80% ankietowanych nie widzi możliwości znalezienia pracy na terenie gminy.

Z zasiłku dla bezrobotnych korzystało ponad 90% ankietowanych, a ponad 87% pobierało zasiłek nie dłużej niż 12 miesięcy.

Około 38% ankietowanych mieszkało w gospodarstwach rolnych, w tym 36% w gospodarstwach o powierzchni 10 – 20 ha. Badani bezrobotni nie byli właścicielami gospodarstw. Znaczną grupę (prawie 28%) wśród ankietowanych stanowili absolwenci szkół, a prawie co trzeci był głową rodziny.

Metody zmniejszania bezrobocia ludności zamieszkałej na wsi

Rozpoznanie przyczyn bezrobocia oraz jego źródeł ma podstawowe znaczenie dla podejmowania działań prowadzących do ograniczenia bezrobocia. Od właściwej diagnozy czynników generujących bezrobocie zależy wybór i skuteczność metod aktywizacji ludności wiejskiej.

Dotychczasowe sposoby przeciwdziałania bezrobociu polegają głównie na łagodzeniu skutków bezrobocia i ograniczonej interwencji na rynku pracy.

Ze względu na ich małą skuteczność zachodzi konieczność uruchomienia bardziej aktywnych metod ograniczania bezrobocia.

Metody przeciwdziałania bezrobociu na wsi można podzielić na makroekonomiczne i mikroekonomiczne.

Do makroekonomicznych można zaliczyć:

- 1) Stymulowanie tworzenia nowych miejsc pracy i małych przedsiębiorstw przez stosowanie ułatwień inwestycyjnych (ulgi podatkowe, tańsze kredyty, ułatwienia lokalowe, bezpłatne doradztwo i inne),
- 2) Organizowanie prac interwencyjnych, publicznych i sezonowych,
- 3) Prowadzenie i koordynowanie polityki zatrudnieniowej przez lepsze wykorzystanie istniejących zdolności wytwórczych, rozwijanie eksportu i ochronę miejsc pracy w przedsiębiorstwach podlegających prywatyzacji i restrukturyzacji,

4) Zdecydowane przesunięcie wydatków finansowych z zasiłków na programy aktywne i celowe,

5) Koordynacja kształcenia zgodnie z zapotrzebowaniem rynku pracy oraz rozszerzanie możliwości zmiany kwalifikacji.

Powyższe działania makroekonomiczne wynikają z ogólnych zasad polityki gospodarczej państwa, systemu ekonomicznego oraz rozwiązań formalnoprawnych. Na powyższe warunki szczebel lokalny nie ma raczej wpływu i musi się do nich dostosować.

Uwarunkowania mikroekonomiczne dotyczą głównie działań podejmowanych przez władze i samorządy lokalne w skali gminy i wsi. Działania prowadzące do zmniejszenia bezrobocia na wsi są następujące:

1) Stymulowanie rozwoju inwestycji w zakresie infrastruktury technicznej i społecznej wsi. Brak takich elementów infrastruktury jak sieć drogowa, kanalizacja, wodociągi, oczyszczalnie, telefony stanowi główną przeszkodę w rozwoju przedsiębiorczości na wsi. Inwestowanie w infrastrukturę dzięki efektom mnożnikowym uruchamia nowe inwestycje, głównie w handlu, przemyśle i usługach. W badanych gminach potwierdziła się zależność, że im wyższy poziom infrastruktury w gminie, tym niższy wskaźnik bezrobocia, np. Michałowice,

2) Tworzenie nowych miejsc pracy poza rolnictwem na wsi, przez przyciąganie na teren gminy kapitału i wysoko wykwalifikowanych przedsiębiorstw z zewnątrz oraz wspieranie inicjatyw podejmowanych przez miejscowych przedsiębiorców i rolników,

3) Tworzenie miejsc pracy w samym rolnictwie.

W rolnictwie z uwagi na niepełne wykorzystanie czynników produkcji istnieją możliwości zwiększenia zatrudnienia, głównie przez:

– wprowadzenie lub rozszerzenie uprawy roślin intensywnych, takich jak: warzywa, zioła, rośliny włókniste,

– podejmowanie i zwiększanie produkcji zdrowej żywności, która wymaga większych nakładów pracy. Można to realizować w ramach rolnictwa ekologicznego i rolnictwa zintegrowanego,

– poprawa jakości wytwarzanych surowców i produktów, a następnie ich przygotowanie do sprzedaży półhurtowej lub detalicznej (sortowanie, porcjowanie oraz pakowanie),

– rozwijanie usług mechanizacyjnych, chemizacyjnych, transportowych, wykorzystując do tego posiadane ciągniki i maszyny,

– podejmowanie produkcji rolniczej na ziemiach ugorowanych o dobrej jakości oraz zadrzewianie gruntów marginalnych.

Szanse na uzyskanie nowych miejsc pracy poza rolnictwem istnieją prawie w każdej gminie. Głównymi źródłami nowych miejsc pracy są:

– rzemiosło i chałupnictwo nastawione na wykorzystanie miejscowego surowca oraz pomysowości i talentów mieszkańców wsi,

– praca w drobnych zakładach przemysłu terenowego zarówno już istniejących, jak i nowo powstałych, nastawionych na okoliczny rynek zbytu (wytwórnice materiałów budowlanych),

– zakłady przetwórstwa rolno-spożywczego (małe przetwórnice mleka, owoców i warzyw, ziemniaków, młyny, piekarnie, masarnie itp.),

– zakłady usług produkcyjnych dla rolnictwa i usług bytowych dla ludności (naprawy, remonty, handel i zaopatrzenie, skup produktów rolnych, przechowalnie, usługi motoryzacyjne, stolarskie itp.). Wielu rolników, zwłaszcza młodszych, zajęło się działalnością handlową, nie zawsze związaną z rolnictwem. Natomiast obrót środkami produkcji oraz surowcami i produktami rolniczymi jest zdominowany przez pośredników prywatnych,

– agroturystyka, polegająca na świadczeniu usług gastronomicznych i hotelarskich (wypożyczalnie rowerów, koni, kajaków, żaglówek), głównie w gminach posiadających walory turystyczne,

– rozwój opieki i usług socjalnych na wsi, w tym opieki nad ludźmi o malejącej sprawności fizycznej,

– zwiększanie liczby miejsc pracy w istniejących na terenie gminy firmach produkcyjnych i usługowych, zarówno prywatnych jak i państwowych. Na ten cel powinny być skierowane większe środki finansowe z Funduszu Pracy oraz zastosowane większe ulgi i zwolnienia podatkowe oraz preferencje kredytowe.

Podsumowanie i wnioski

1. Dotkliwe bezrobocie na wsi zostało spowodowane przez:

- zwalnianie chłopów-robotników z pracy w zakładach przemysłowych,
- likwidację i restrukturyzację sektora państwowego i spółdzielczego w rolnictwie,
- upadek i zmiany strukturalne w zakładach przemysłu rolno-spożywczego,
- likwidację wielu zakładów i instytucji działających w otoczeniu rolnictwa,
- trudności ze zbytem produkcji, duży import towarów oraz niekorzystną dla przedsiębiorstw stopę podatkową i kredytową.

2. Cechami charakteryzującymi bezrobocie na wsi są: stosunkowo młody wiek, przewaga osób z wykształceniem podstawowym i zasadniczym zawodowym, wzrost bezrobocia długookresowego oraz zróżnicowanie regionalne.

3. Na podstawie przeprowadzonych badań można stwierdzić, że natężenie bezrobocia na wsi było większe w gminie typowo rolniczej, położonej z dala od miast i istniejących w nich zakładów pracy. Wieś w tego typu gminie staje się swoistą przechowalnią ludności pozbawionej pracy zarobkowej. Bezrobotni na wsi mają mniejsze szanse zatrudnienia niż bezrobotni w mieście ze względu na szczupłość rynku pracy, brak odpowiednich informacji i poradnictwa, niskie kwalifikacje oraz

ograniczone możliwości przekwalifikowania się. Obecnie na wsi dominują proste kwalifikacje rolnicze. W gminie nowe miejsca pracy powinny powstać w techniczno-handlowej obsłudze wsi, instytucjach produkcyjnych, przetwórstwie rolno-spożywczym, w infrastrukturze, ochronie środowiska, turystyce, rzemiośle, przemyśle terenowym oraz w samym rolnictwie (sortowanie, warzywnictwo, hodowla zwierząt futerkowych, pszczelarstwo).

4. Powinny zostać opracowane gminne programy rozwoju przedsiębiorczości oraz łagodzenia bezrobocia. Z przeprowadzonych badań wynika, że władze gminy takich programów nie mają. Oznacza to, że zwalczanie bezrobocia jest pozostawione głównie Rejonowym Urzędowi Pracy.

Punktem wyjścia budowy takiego programu powinna być analiza potencjału gospodarczego i społecznego gminy, a więc stanu zasobów kapitałowych i pracy oraz czynników dynamizujących i hamujących rozwój aktywizacji zawodowej ludności wiejskiej. Niezwykle ważna jest powszechna akceptacja ustalonego programu przez mieszkańców oraz samorząd i władze gminy.

5. Aktywna polityka przeciwdziałania bezrobociu powinna dążyć do realizacji trzech ważnych zasad. Są to: (1) prymat pracy nad bezrobociem (prymat wszelkiej pracy – stałej, czasowej, w pełnym i niepełnym wymiarze czasu pracy); (2) prymat dochodu z pracy nad zasiłkiem oraz (3) prymat szkolenia nad bezrobociem. Aby zasady te zrealizować, należy zastąpić politykę przeciwdziałania skutkom bezrobocia (politykę osłonową) polityką walki z przyczynami i czynnikami generującymi bezrobocie.

6. Należy dążyć do przesunięcia środków z działań osłonowych na aktywizujące, tworzące nowe miejsca pracy. Należy także wprowadzić obowiązek pracy dla bezrobotnych pobierających zasiłki na rzecz gminy, miasta, osiedla. Wymaga to nade wszystko potraktowania bezrobocia jako ważnego elementu decyzji gospodarczych i integralnego elementu polityki makroekonomicznej i przestrzennej. Bezrobocia nie będzie można ograniczyć bez zmiany myślenia, bez nowej polityki wychodzącej poza konwencjonalną wiedzę i bez podmiotowego traktowania osoby bezrobotnej.

Ograniczenie bezrobocia na wsi zależy przede wszystkim od tempa rozwoju gospodarczego kraju i poszczególnych regionów.

Streszczenie

W opracowaniu zostały przeanalizowane ceny podstawowych produktów rolnych i żywnościowych w kilku krajach należących do Wspólnoty Europejskiej. Analiza objęła:

– ceny na poziomie producenta, ze wskazaniem kierunków zmian cen i głównych przyczyn określonego kształtowania się cen, wpływu Wspólnej Polityki Rolnej i w jej ramach interwencji na poziom cen rolnych.

- ceny podstawowych produktów żywnościowych wytwarzanych przez przemysł rolno-spożywczy,

- ceny detaliczne podstawowych produktów rolno-żywnościowych.

Następnie zbadano relację cen dla producenta, do cen produktów żywnościowych w hurcie i w detalu. Z kwestii szczegółowych, odnoszących się do udziału producenta w wielkości ceny detalicznej, poddano analizie:

- różnice w kształtowaniu się marż handlowych w poszczególnych krajach,
- zmienność wysokości marż w kolejnych latach w odniesieniu do danego produktu,

- różnice w wysokości marż dla poszczególnych produktów,

- wpływ zmian marż handlowych na wysokość cen detalicznych lub/i wysokość cen dla producenta rolnego.

Summary

Prices of basic agricultural and food products in several UE countries were analysed. The analysis comprises:

- farm-gate prices and their trends, factors influencing level of prices, including CAP,

- prices of basic food products (industry and wholesale level),

- retail prices for food.

Basic price ratios (farm-gate - wholesale, retail) have been examined. In respect to producer-retail ratio the following issues have been tackled:

- differences in marketing margins in various countries,

- changes over time in marketing margins for a given product,

- marketing margins for different products,

- impact of marketing margins on the level of retail and producer prices.